

ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ – ВИДАТНІ МУЗИКАНТИ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

УДК 7.071.2:061.12(477–25)

Степан Салій, кандидат педагогічних наук, професор кафедри

методики музичного виховання та диригування

Володимир Салій, кандидат педагогічних наук, старший викладач

кафедри народних музичних інструментів та вокалу

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ – ВИДАТНІ МУЗИКАНТИ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті розглядається роль видатних музикантів-композиторів – випускників Київської академії XVIII – початку XX століття і їх місце в історії української музичної культури (Артемій Ведель, Григорія Сковороди, Василя Петрушевського та Олександра Кошиця).

Ключові слова: Артемій Ведель, Григорій Сковорода, Василь Петрушевський, Олександр Кошиць, Київська академія, духовна музика, композитор, митець, музичний образ.

Літ. 12.

Актуальність дослідження. Актуальною темою сьогодення є дослідження творчості українських композиторів-музикантів, випускників Київської академії XVIII – початку XX століття та аналіз їхньої спадщини.

Київська академія виховала цілу плеяду просвітницьких, наукових, культурних і релігійних діячів, які своєю невтомною працею позитивно вплинули на всі сфери суспільного життя, сприяли розвитку національної культури і освіти в Україні. Високе і почесне місце серед представників Київської академії належить її вихованцям, які спрямували свою творчу діяльність на розвиток музичного мистецтва. Музиканти – випускники даного музичного закладу вплинули на процес активного розвитку партесного концерту в XVII столітті, хорового концерту нового стилю у XVIII столітті, а також піднесенням хорової та композиторської школи. Цей вплив активно поширився не тільки в Україні, а й у Росії, що проявилось у святкуванні найбільш відомих релігійних свят [1, 3, 10, 11].

Прикро, що до сьогодення дуже мало даних збереглося про життєвий та творчий шлях В. Пикунського, Ф. Тернопільського, Й. Зачвацького, які, за свідченням історичних джерел, працювали регентами хорів та були авторами партесних концертів [1, 5]. Але визначна роль цих і інших музикантів щодо становлення багатоголосного співу в Українській, а також і Російській Православній церкві, є беззаперечною.

Найвищий кульмінаційний злет української духовної музики припадає на другу половину XVIII століття. У найкращих своїх зразках вона не поступається досягненням тогочасної європейської духовної музики. У цей час в українській музиці сформувався і розвинувся новий стиль духовної музики, класиками якого стали українські

композитори: Максим Березовський, Дмитро Бортнянський та Артемій Ведель.

Значні досягнення української духовної музики в цей період були зумовлені її багатими надбаннями в попередню епоху барокового партесного концерту і надзвичайно високим рівнем хорового виконавства. Визначальним був і непересічний талант цих композиторів, їх висока професійна освіта, добре знання вокалу та виразових можливостей хору.

Циклічний духовний концерт другої половини XVIII століття не має прямих аналогій у західноєвропейській музиці. Вільна форма концерту, не пов'язана з канонічними традиціями звичайних співів церковного обряду, давала композиторам змогу більш широко виявити свої творчі можливості. За типом композиції хорові концерти а капелла являли собою велику, розвинену циклічну форму. Загальна структура творів ґрунтувалася на контрастному співставленні трьох або чотирьох (іноді більше) частин. Характерними ознаками жанру були: колористичне зіставлення хорового tutti з ансамблями та соло різних груп голосів; поєднання гармонічної та поліфонічної фактур; використання побудов мотетного типу (імітаційне проведення голосів, яке завершується гармонічним tutti); нанизання ряду тематичних побудов у формі частин. Все це давало можливість диригенту більш яскраво розвинути музичний образ того чи іншого хорового твору, який був закладений даним композитором.

Для духовного концерту другої половини XVIII століття домінуючими ознаками стають: перевага чотириголосся, прояв чіткого функційно-гармонічного мислення, більш індивідуалізований музичний тематизм.

Виклад основного матеріалу. До визначних

ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ – ВИДАТНІ МУЗИКАНТИ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

постатей українського музично-хорового мистецтва з числа випускників Києво-Могилянської академії кінця XVIII століття належить Артемію Лук'яновичу Веделю. Він, будучи сучасником Д. Бортнянського, розвинув духовну музику нового стилю, збагатив її новими рисами. Його духовна музика не поступається перед музикою М. Березовського і Д. Бортнянського.

Видатний український композитор, прекрасний диригент, блискучий співак, скрипаль-віртуоз Артем Ведель вимальовується на історико-культурному тлі епохи як світлий образ блискучого музиканта і людини унікальної душевної щедрості, творчі можливості якої були перекреслені трагічною долею.

Артем Ведель народився у Києві в 1767 році в сім'ї церковного різьбяр. Навчався у Києво-Могилянській академії. Під час навчання виявилось музичне обдарування юнака як соліста і диригента хору, соліста-скрипаля та диригента оркестру Академії. Як найкращого знавця церковної музики Веделя було рекомендовано київським митрополитом на посаду капельмейстера в дім Петра Єробкіна, московського генерал-губернатора (березень 1788 – грудень 1792). Після повернення А.Веделя до Києва він був запрошений керувати капелю корпусного генерала Андрія Леванідова. Для Веделя розпочався найплідніший період творчості. Зростала його слава як композитора, одночасно йшла вгору і військова кар'єра Артемія (від канцеляриста штабу генерала до старшого ад'ютанта капітанського рангу). У 1796 році Ведель разом з капелю переїхав у Харків. Тут композитор керував намісницьким хором, викладав музику і спів у вокальному класі Казенного училища. У 1797 – 1798 роках після виходу у відставку композитор їздив по Слудсько-Українській (Харківській) губернії набирати півчих до Петербурзької співацької капели. Ліквідація царським указом полкових хорів та оркестрів стала причиною повернення Веделя до Києва наприкінці літа 1798 року.

У січні 1799 року Ведель став послушником Києво-Печерської Свято-Успенської лаври, а у травні 1799 року його було заарештовано за написання дивного тексту, який торкався особи Павла І. Композитора було оголошено божевільним і запроторено до гамівного будинку, де він перебував до самої смерті у 1808 році.

Доробок хорових творів А.Веделя досить великий. Композитор написав понад 20 духовних концертів, Всеношну службу, Літургію Іоана Златоустого, Херувимські ірмоси, канони. На сьогодні дослідниками виявлено 58 рукописних

списків музичних творів, що належать перу А.Веделя, авторство яких встановлено на підставі стильових рис композиторського письма характерні композитору. Всі ці духовні композиції входили до репертуару хору Київської Академії протягом XIX – початку XX століття.

Духовні концерти займають центральне місце серед творів А. Веделя. При створенні духовних концертів композитор звертався до різних текстів, але переважна кількість їх написана на слова псалмів із Псалтиря, при використанні повних текстів і окремих рядків. Домінуючими в концертах Веделя є тексти скорботних “благальних” псалмів досить поширених у Псалтирі. В цих творах автор звертається до господа з благанням почути його, з проханням вилікувати стражденну душу, захистити від ворогів. Рідше Ведель звертається до псалмів-гімнів, в яких прославляється Господь.

Відповідно до тематики словесних текстів та їх музичного змісту концерти А. Веделя можна поділити на урочисто-панагіричні та лірико-драматичні. Духовні концерти відзначаються довершеною професійною майстерністю, високою художньою якістю, глибиною змісту, оригінальністю власного стилю. Через кожен твір, як через призму, проходить сприйняття особистістю навколишньої дійсності і духовний супротив, що співзвучний тенденціям епохи Просвітництва.

Тому композитори, які були і регентами Київської академії, беручи в репертуар хорового колективу відповідний твір старалися втілити музичний образ, який вони закладали в хорову фактуру даного твору.

Серед регентів академічного хору Академії, хто найбільш вшанував пам'ять А. Веделя і популяризував його твори, необхідно назвати В. Аскочевського, О. Кошиця, М. Лісіцина, В. Петрушевського. Дякуючи цим музикантам, ми сьогодні володіємо інформацією, яка дає можливість науковцям кінця XX – початку XXI століття глибоко вивчити та переосмислити біографічні дані композитора та зробити музикознавчий аналіз його хорових творів.

Навчаючись в Києво-Могилянській академії і працюючи в академічному хорі, митець отримав глибокі знання з хорового виконавства. Його музично-естетичні ідеали сформувалися на традиціях українського хорового співу. Артемія Веделя називають геніальним композитором-мелодистом, у якого мелодії синтезуються з українською пісенністю та елементами західноєвропейського інтонаційного фонду [1; 2; 4]. Високий професіоналізм композитора ще раз

ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ – ВИДАТНІ МУЗИКАНТИ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

підкреслює серйозний рівень музичної освіти, який давала Київська академія, а постійне включення творів митця в репертуар академічного хору протягом XVIII – першої чверті XX століття, свідчить про високу майстерність колективу.

Виконувати духовні твори Артемія Веделя стало доброю традицією як для хору Київської академії, так і для багатьох інших хорів України та держав ближнього і дальнього зарубіжжя.

Серед випускників Київської академії, для яких музика не стала основною сферою діяльності, але які ввійшли в історію як талановиті музиканти і співаки, необхідно назвати ім'я видатного українського філософа, просвітителя, письменника-гуманіста, поета, музиканта і педагога Григорія Савича Сковороди (1722 – 1794).

Його літературній спадщині, системі філософських та соціальних поглядів, педагогічній діяльності присвячені численні історично-критичні та осналітичні праці.

Твори Сковороди захоплювали історика М. Костомарова та поета і художника Т. Шевченка. Тарас Григорович згадує про це в своєму вірші, присвяченому А. Козачковському: (...і зроблю Маленьку книжечку. Хрестами і візерунками з квітками кругом листочки обведу. Та й списую Сковороду).

В тогочасній Україні Григорія Сковороду називали “народною людиною”, в трактатах якої відображалось розумове пробудження української громадськості кінця XVIII століття. Філософські думки Г. Сковороди переповідали прості люди, а мандрівні співаки добре засвоювали та переспівували його пісні та канти. Як відомо, співацька кар’єра філософа розпочалася в Придворному хорі Єлизавети Петрівни, але служба в Петербурзі пригнічувала його і через два роки, під час подорожі імператриці в Україну, яку супроводжував Придворний хор, Г. Сковорода подав прохання про звільнення з посади придворного співака з метою продовження навчання в Києво-Могилянській академії. Його подання задовольнили, і він був відпущений з присвоєнням звання “придворного уставщика”, тобто регента, яке давалося кращим учасникам хору [7, 270 – 271; 10].

Будучи вже відомим філософом, Г. Сковорода ділиться своїми враженнями про царський палац, його прислугу та Придворний хор у трактаті “Книжечка про читання святого письма, названа жінка Лотова”. Він пише: “... рухається й пишається, наче мавпа; жартує і багато говорить, як римська Цитерія; відчуває, як кумир; мудрує, як ідол; намагає, як підземний кріт; обмацює, як

безокий; пишається, як безумний; змінюється, як місяць; непокоїться, як сатана; павучиться, як павутиння; голодний, як пес; жадібний, як водяна хвороба; лукавий, як змії; ласкавий, як крокодил; постійний, як море; вірний, як вітер; надійний, як лід; розсипчастий, як порох; зникає, як сон ... Цього смороду і поганої лютої не стерпівши, я з жахом відвертаючи очі відійшов” [9]. Пов’язавши своє життя з філософією та педагогічною діяльністю, Григорій Савич не розлучався з флейтою, піснею та поезією. Музика була його улюбленим заняттям. Адаже він грав не лише на флейті, а й на скрипці і бандурі, навчав співати своїх учнів і сам співав та грав, мандруючи Україною. Творчість Г. Сковороди музикознавці називають важливим етапом розвитку української “світської художньої” пісні другої половини XVIII століття [12, 317].

Хор Київської академії протягом XIX – XX століть, був одним з кращих співоцьких колективів Києва, який продовжив добрі традиції попередніх поколінь.

Ще одним з тих випускників Київської академії був Василь Григорович Петрушевський (1869 – ?), композитор, педагог, регент, дослідник історії церковного співу Київської академії. Але, на жаль, його біографічні відомості на сьогоднішній день дослідниками мало вивчені. Не зважаючи на багатогранну діяльність Василя Петрушевського, дотепер маємо достовірну інформацію лише про дату народження митця – 9 грудня 1869 року, а також інформацію про його навчання в Київській духовній академії, під час якого він керував хором цієї академії (1888 – 1891).

Відомо, що музичну освіту В. Петрушевський здобув у Л. Малашкіна, С. Риби та М. Тутковського, але де саме він навчався невідомо [11, 230]. Про подальше перебування композитора на посаді вчителя співів у Київській духовній семінарії, його діяльність у Москві та дату смерті митця відомостей науковцями не знайдено. Постать Василя Петрушевського як музикознавця, композитора і регента на сьогоднішній день може розглядатися тільки на основі його музично-теоретичних праць в галузі історії церковного співу, які здебільшого були надруковані на сторінках часописів кінця XIX – початку XX століття, а також композиторської спадщини та виданих творів митця, що є значною сторінкою в історії української церковної музики. Відомі 37 друкованих видань та рукописів В. Петрушевського, які належать перу самого композитора і інших музикантів, чії духовні твори були або видані під редакцією композитора, або ж переписані його рукою. Серед друкованих видань, в яких

ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ – ВИДАТНІ МУЗИКАНТИ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

знаходиться значна кількість авторських творів та гармонізацій духовних пісень співів композитора, значне місце займають збірники, що видавалися як додатки до журналу “Руководство для сельських пастерей” під загальною назвою “Сборник духовно-музыкальных произведений” за 1901, 1911, 1913, 1914, 1915 роки, а також “Церковные песнопения для хорового исполнения” за 1907 і 1909 роки. В цих збірниках зібрана велика кількість гармонізацій духовних пісень співів старовинних розспівів В. Петрушевського та інших тогочасних композиторів. Поряд з цими творами вміщені музичні твори А. Веделя, С. Давидова та С. Дехтярьова. У дві авторських збірки композитора “Главнейшие песнопения Божественной литургии” (К., 1900 та 1901) увійшли “Песнопения литургии Св. Иоанна Златоуста греческого распева”, “Духовно-музыкальные переложения песнопений обачного киевского распева” для мешаного хору, “Да исправится молитва моя” для соло тенора і чоловічого хору, “Отче наш” для чоловічого хору та інші. В. Петрушевський брав активну участь у роботі над упорядкуванням збірників “Сборник духовных песен избранных из Богогласника и переложенных для хора”, вип. I (М., 1899); вип. II (М., 1901) та “Обиход нотный Киево-Печерской лавры” (К., 1910 – 1915).

Ім'я Василя Григоровича Петрушевського займає одне з почесних місць не тільки серед випускників Київської академії, а й серед діячів музичного мистецтва кінця XIX – початку XX століття.

Одним з кращих випускників Київської академії, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної та світової музичної культури, видатний диригент, композитор і етнограф Олександр Антонович Кошиць (1875 – 1944). Він навчався по композиції у Г. Любомирського і під його керівництвом збирав українські народні пісні та робив їх обробки для мішаного хору.

У науково-літературних працях Олександра Кошиця “Про українську пісню й музику”, “З піснею через світ”, “Листи до друга”, “Спогади”, перед нами розгортається широке поле його мистецько-композиторської творчості, початком якої стала робота на посаді регента хору Київської духовної академії.

Провчившись перший рік у київській духовній академії, він отримав пропозицію від Димитрія Ковальницького (тодішнього ректора) стати регентом хору. Завдяки надзвичайно вдалому підбору голосів, Олександр Кошицю поталанило створити прекрасний хоровий колектив, який продовж трьох років не втрачав високого рівня

свого професіоналізму. Саме на Кошиця як регента (1898 – 1901) припадає один з найяскравіших періодів популярності академічного хору, хоч і до цього хор Київської духовної академії вважався одним з кращих у Києві [5, 101 – 104]. У своїх спогадах композитор з гордістю і великою насолодою згадує про це, звертаючи увагу на прекрасний голосовий склад хорового колективу. “За обробку хору я взявся з запалом людини, яка врешті дочекалась того, про що мріяла довгі роки” [6, 209].

Хор для Олександра Кошиця був як велика родина, а кожен учасник – яскраво вираженою особистістю. Він щиро любив колектив, а колектив любив його. Про велику повагу учасників хору до свого регента свідчить лист соліста хору Івана Шумова (дисканта) в якому він, будучи дорослою людиною, з приємністю згадує про роботу академічного хору. Пишучи лист до О. Кошиця, І. Шумов зазначає: “Багато було прекрасних переживань і незабутніх минут в роботі з Вами, дорогий вчителю. За все це поклон Вам до землі і сердечне – дякую” (6, 222).

Велика заслуга О. Кошиця полягає і в тому, що він під час свого регентства свідомо підтримував культ А. Веделя, музика якого довгий час була забороненою. Композитор вважав, що твори Артемія Веделя мали виявляти індивідуальне обличчя академічного хору. Виконання хорових творів А. Веделя хором Київської академії під орудою О. Кошиця досягло вершин професіоналізму [8, 100 – 101; 9, 207 – 213; 12, 123].

За час регентства у митця розвинувся надзвичайно великий талант до диригування і вміння працювати з багатоголосим та багатолюдним хоровим колективом. Хор Київської духовної академії став для О. Кошиця напрочуд вдалим початком диригентської кар'єри митця, яка набула свого подальшого розвитку в роботі з вітчизняними та закордонними хорами. Завдяки такому впевненому початку Олександр Кошиць став диригентом-хормейстером світового рівня. Тут необхідно зазначити і те, що в Київській духовній академії у нього не тільки розкрився талант диригента, а й проявилися його композиторські здібності, зокрема, у сфері церковної музики – в написанні великого ряду духовних хорових творів великої та малої форм. На жаль, майже всі релігійні композиції митця були видані не на батьківщині, а за сприянням української діаспори в Нью-Йорку у 1970 році у видавництві ім. З. Лиська.

З 1916 по 1917 роки О. Кошиць працює хормейстером і диригентом Київської опери. У

ВИПУСКНИКИ КИЇВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ – ВИДАТНІ МУЗИКАНТИ XVIII – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

1917 році він організовує перший національний хор, який у 1919 році перейменовується на Українську республіканську капелу. Композитор з великим натхненням береться за організаторську роботу. За короткий час для всіх учасників хору були пошиті концертні костюми, вишиті яскравим українським орнаментом. В кінці того ж року Українська республіканська капела з великою концертною програмою під керівництвом Олександра Антоновича Кошиця виїжджає на гастролі закордон.

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно сказати, що диригентська діяльність О. Кошиця в Київській духовній академії стала яскравою сторінкою музичного життя цього навчального закладу, а також українського церковного мистецтва. Ім'я Олександра Кошиця сьогодні прикрашає список кращих випускників Київської духовної академії.

Узагальнюючи сказане, бачимо, що видатних діячів музичної культури Київська академія давала в різні епохи і кожен з них був яскраво вираженою творчою особистістю. В їхній творчій праці прослідковуються певні спільні тенденції, а саме: високий інтелектуальний рівень, глибока духовність, активна громадянська позиція, виконавська та педагогічна діяльність, ґрунтовне знання традицій українського церковного співу. Безперечно, на формування світогляду в музичній творчості цих великих митців вирішальний вплив справила Київська академія з її високими ідейними, моральними, виховними і демократичними принципами.

1. Аскоченський В.І. *Київ с древнейшим его училищем Академиею/В.И. Аскоченский.* – К.: Тип. Утета, 1859 – 567 с.

2. Ведель А.Л. *Духовні твори/[Упор. М. Гобдич та Т. Гусарчук].* – К., 2007. – 451 с.

3. Вишневський Д.В. *Киевская академия в первой половине XVIII столетия/Д.В. Вишневский.* – К.: Тип. Горбунова, 1903. – 371 с.

4. Гусарчук Т.В. *Постать Артемія Веделя в аспекті типології особистості/Т.В. Гусарчук//Постать Артемія Веделя в історико-культурному контексті. Науковий вісник.* – К.: НМАУ, 2001. – С. 50 – 77.

5. Козицький П.О. *Спів і музика в Київській академії за триста років її існування/П.О. Козицький.* – К.: Музична Україна, 1971. – 146 с.

6. Кошиць О.А. *Спогади/О.А. Кошиць.* – К.: Рада, 1995. – 368 с.

7. Муха А.І. *Композитори України та української діаспори: Довідник/А.І. Муха* – К.: Музична Україна, 2004. – 350 с.

8. Пархоменко Л.О. *Творчість А. Веделя і Кошицева місія/Л.О. Пархоменко//Постать Артемія Веделя в історико-культурному контексті. Науковий вісник.* – К.: НМАУ, 2001. – С. 121 – 126.

9. *Сайт Александра Александровича Бовкало библиотека [Електрон ресурс].* – Режим доступу: URL: <http://www.petergen.com/bovkalol/>. – Загол. с екрана.

10. Титов Хв.І. *Старавица освіта в київській Україні кінця XVIII – поч. XIX ст./Хв.І. Титов.* – К.: НАН, 1924. – 433 с.

11. Цалай-Якименко О.С. *Київська школа музики XVII століття/О.С. Цалай-Якименко.* – Київ – Львів – Полтава, 202. – 488 с.

12. Юрченко М.М. *Українська духовна музика 20-х років ХХ століття: Навч.-методичний посібник/М.М. Юрченко.* – КНУКіМ, 2001. – 164 с.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2011

14 жовтня

Покрова Пресвятої Богородиці

14 жовтня за новим стилем – свято Покрови Пресвятої Богородиці або, як кажуть в народі, Святої Покрови. “Покрова накриває траву листям, землю снігом, воду – льодом, а дівчат – шлюбним вінцем”. В українських селах і досьгодні дотримуються давньої народної традиції справляти весілля після Покрови. Від Покрови і до початку Пилипівки – пора наймасовіших шлюбів в Україні.

